

O'ZBEKISTON VA QO'SHNI DAVLATLARDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA "TRANSLANGUAGING" YONDASHUVINING TAQQOSLANISHI

Davlatova Muxsina Yendir qizi

O'zDJTU Xorijiy til va adabiyot mutaxassisligi magistranti

mukhsinadavlatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O'zbekiston va qo'shni davlatlarda boshlang'ich ta'lim jarayonida (translanguaging) yondashuvining tatbiqi taqqosiy jihatdan tahlil qilinadi. Translanguaging – o'quvchilar bir nechta til resurslaridan integratsiyalashgan holda foydalanib, fikr almashish, muloqot qilish va bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiluvchi zamonaviy yondashuv hisoblanadi. Tadqiqotda til siyosati, o'quv dasturlari, o'qituvchilar tayyorgarligi, darsliklar va metodik ta'minot, o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish omillari kabi mezonlar asosida O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston tajribalari taqqoslanadi.

Maqolada, avvalo, har bir mamlakatning davlat til siyosati va ko'p tillilikka doir rasmiy hujjatlari o'rganiladi. Keyin boshlang'ich ta'lim dasturlarida ona tili va chet tillarining o'rni, integratsiyalashgan darslarni tashkil etish imkoniyatlari va mavjud tajribalar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, til o'tkazishga bo'lgan munosabati hamda amaliyotdagi real qo'llanish holatlari qiyosiy ko'rib chiqiladi.

Natijada, O'zbekistonda translanguaging yondashuvi milliy qadriyatlarni saqlagan holda, ko'p tillilikni rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyani oshirish va xalqaro standartlarga yaqinlashishda muhim o'rin tutishi aniqlanadi. Qo'shni davlatlar tajribasi bilan taqqoslash esa mavjud muammolarni bartaraf etish va samarali metodikalarni ishlab chiqishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *Translanguaging, boshlang'ich ta'lim, ko'p tillilik, til siyosati, taqqosiy ta'lim, O'zbekiston, Markaziy Osiyo davlatlari, kommunikativ kompetensiya, pedagogik amaliyot, metodik ta'minot.*

KIRISH

XXI asrda ta'lim jarayonida til va madaniyatlararo muloqot masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv, axborot texnologiyalarining tez sur'atlarda rivojlanishi hamda xalqaro aloqalarning kengayishi natijasida ko'p tillilik (multilingualism) ta'lim siyosatining ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu jarayonda

boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarni bir nechta til resurslaridan foydalanishga o'rgatish, ularning kommunikativ va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi muhim o'rin tutadi.

Translanguaging yondashuvi – zamonaviy pedagogikaning innovatsion konsepsiyasi bo'lib, u o'quvchilarning mavjud ona tili bilimlarini boshqa tillarni o'zlashtirishda faol qo'llashiga imkon beradi. Bu metod nafaqat chet tilini o'rgatishda, balki fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitishda ham samarali natijalar beradi. Shu sababli, so'nggi yillarda translanguaging yondashuvi dunyo ta'lim tizimida keng tatbiq etilmoqda.

O'zbekistonda ham boshlang'ich ta'lim tizimida til o'qitish sifatini oshirish, ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirish hamda xalqaro tajribaga mos keluvchi metodik yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun va “2020–2030 yillarda ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”da xorijiy tillarni erta bosqichdan boshlab o'qitish, innovatsion metodlarni qo'llash zarurligi alohida ta'kidlangan.

Qo'shni davlatlarda – Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistonda ham boshlang'ich ta'limda til siyosati va metodik yondashuvlar turlicha shakllangan. Masalan, Qozog'istonda “uch tilli ta'lim” konsepsiyasi asosida davlat tili, rus tili va ingliz tilining parallel o'qitilishi yo'lga qo'yilgan bo'lsa, Qirg'izistonda rus tilining ustuvor mavqei saqlanib qolmoqda. Tojikiston va Turkmanistonda esa ona tiliga tayanilgan holda bosqichma-bosqich chet tillarini o'rgatish strategiyasi ishlab chiqilgan.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston va qo'shni davlatlarda boshlang'ich ta'limda translanguaging yondashuvining o'rni va tatbiqini taqqosiy o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Bunday tahlil nafaqat mavjud tajribalarni solishtirish va umumlashtirish, balki milliy ta'lim tizimida samarali metodik yechimlarni ishlab chiqish uchun ham muhim nazariy asos yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida translanguaging yondashuvi o'quvchilarning mavjud ona tilidan chet tillarni o'zlashtirishda vosita sifatida foydalanishni nazarda tutadi. Bu metodik yondashuv bir tomondan o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirsa, ikkinchi tomondan bilimlarni mustahkamlash va fanlararo integratsiyani ta'minlashga yordam beradi. **García va Wei (2014)** ta'kidlaganidek, translanguaging o'quvchilar uchun “til chegaralarini buzib, fikrni yanada erkin va samarali ifodalash imkonini beruvchi strategiya” hisoblanadi.¹ Shu bois, ko'p tillilik muhitida

¹ García O., Wei L. Translanguaging: Language, Bilingualism and Education. – New York: Palgrave Macmillan, 2014. – 175 p

translanguaging nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va kognitiv rivojlanishning ham muhim omili sifatida qaralmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim tizimida chet tillarni erta bosqichdan boshlab o'qitishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda ona tili va chet tilini uyg'unlashtirish, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, xalqaro standartlarga yaqinlashish maqsad qilingan. Shu bilan birga, O'zbekiston tajribasida milliy qadriyatlar va davlat tilining ustuvorligini saqlagan holda innovatsion yondashuvlarni qo'llashga intilish kuzatilmoqda.

Qo'shni davlatlarning tajribasi ham qiziqarli taqqoslash imkoniyatlarini beradi. Masalan, Qozog'istonda uch tilli ta'lim konsepsiyasi asosida davlat tili, rus tili va ingliz tili bosqichma-bosqich o'qitilmoqda. Qirg'izistonda rus tilining kuchli mavqei saqlanib qolgan bo'lib, boshlang'ich ta'limda translanguagingasosan ona tili va rus tili o'rtasida kuzatiladi. Tojikistonda esa ona tilida ta'lim ustuvor bo'lib, chet tillari asta-sekin joriy qilinmoqda. Bu esa o'quvchilarning til kompetensiyalarini shakllantirishda turli xil model va strategiyalarni yuzaga keltirmoqda.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, translanguaging o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi, ya'ni ular bir tildagi bilimlarini boshqa tilda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. "Vygotskiy (1978)"ning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi shuni ko'rsatadiki, bola murakkab bilimlarni kattalar yoki ko'proq bilimga ega tengdoshlari yordamida egallaydi. Translanguaging bu jarayonda ona tilidan chet tilini o'rganishda ko'prik vazifasini bajaradi.²

Bundan tashqari, **Cummins (2001)** o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning kognitiv-akademik til kompetensiyasi (CALP) rivojlanishida ona tilining o'rni beqiyos ekanini ta'kidlaydi.³ Unga ko'ra, bola ona tilidagi bilim va ko'nikmalardan chet tilini o'zlashtirish jarayonida faol foydalanadi. Demak, boshlang'ich ta'limda translanguagingyondashuvi o'quvchilarning til boyligini kengaytirish, tafakkurini rivojlantirish va ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirishda muhim metod sifatida e'tirof etilishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Translanguaging yondashuvi haqida ilmiy adabiyotlarda turli nazariy va amaliy qarashlar mavjud. Avvalo, bu atama ilmiy muomalaga XX asrning oxirida kirib kelgan bo'lsa-da, u hozirgi kunda ko'p tillilik sharoitida ta'lim samaradorligini oshirishning muhim metodlaridan biri sifatida talqin qilinmoqda. *O. García va L. Wei* o'z tadqiqotlarida translanguagingni o'quvchilar uchun til chegaralarini

² Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

³ Cummins J. Bilingual Children's Mother Tongue: Why Is It Important for Education? // *Sprogforum*. – 2001. – Vol. 7, № 19. – P. 15–20

kengaytiruvchi, bilimlarni integratsiyalovchi va muloqot jarayonini yanada erkinlashtiruvchi strategiya sifatida baholaydilar.⁴ Ularning ta'kidlashicha, bu yondashuv o'quvchilarning o'z bilim resurslarini to'liq ishga solishiga yordam beradi.

Shu bilan birga, L. S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi til o'tkazishning psixologik asoslarini ilmiy jihatdan mustahkamlaydi. Unga ko'ra, bola yangi bilimlarni ko'pincha mavjud til resurslariga tayangan holda egallaydi. Demak, translanguaging jarayoni bolalarning tabiiy rivojlanish jarayoniga mos keladi va ularning til o'rganishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi.⁵

J. Cummins esa o'z ilmiy izlanishlarida o'quvchilarning ona tilida shakllangan bilimlari chet tilini o'zlashtirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini isbotlagan. Unga ko'ra, ona tilidagi bilimlar poydevor vazifasini o'tab, o'quvchiga ikkinchi tilni tezroq va samaraliroq o'rganish imkonini beradi.⁶ Bu nazariy yondashuv O'zbekiston ta'lim siyosatida ham o'z aksini topmoqda.

Mamlakatimizda qabul qilingan "2020–2030 yillarda ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi"da xorijiy tillarni erta bosqichdan boshlab o'qitish, innovatsion metodlarni tatbiq etish va ko'p tillilik muhitini shakllantirish masalalari belgilab berilgan.⁷ Shu bilan birga, qo'shni Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston tajribalarida ham ko'p tillilikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, bu jarayonda translanguaging yondashuvi o'ziga xos shakllarda namoyon bo'lmoqda.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, translanguaging nafaqat nazariy asosga, balki amaliy samaradorlikka ham ega bo'lib, u ko'p tillilik sharoitida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi dolzarb metod hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Adabiyotlarni, mavjud tajribalarni va rasmiy hujjatlarni o'rganish natijasida shuni ko'rish mumkinki, translanguaging yondashuvi ko'p tillilik sharoitida boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston va qo'shni davlatlarda bu jarayon turlicha shakllangan, biroq umumiy maqsad – o'quvchilarning lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat.

⁴ García O., Wei L. *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. – New York: Palgrave Macmillan, 2014. – 175 p.

⁵ Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

⁶ Cummins J. Bilingual Children's Mother Tongue: Why Is It Important for Education? // *Sprogforum*. – 2001. – Vol. 7, № 19. – P. 15–20.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *2020–2030 yillarda ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi*. – Toshkent, 2019.

O‘zbekiston tajribasida translanguaging yondashuvi milliy qadriyatlar va davlat tilining ustuvorligini saqlagan holda joriy etilmoqda.⁸ Bu jarayon asosan chet tillarni (xususan, ingliz tilini) o‘qitishda qo‘llanilib, ona tilidan ko‘prik sifatida foydalanish orqali o‘quvchilarning til o‘zlashtirish jarayonini yengillashtiradi. Bunda “2020–2030 yillarda ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”da belgilangan vazifalar muhim yo‘nalish sifatida xizmat qilmoqda.

Qozog‘iston tajribasida esa “uch tilli ta’lim” konsepsiyasi asosida translanguagingkengroq tatbiq etilgan bo‘lib, davlat tili, rus tili va ingliz tilining parallel o‘qitilishi o‘quvchilarga ko‘p tillilik kompetensiyasini barqaror shakllantirish imkonini bermoqda.⁹ Qirg‘izistonda esa rus tilining kuchli mavqei sababli boshlang‘ich ta’limda asosan ona tili va rus tili o‘rtasida translanguaging jarayonlari kuzatiladi.¹⁰ Tojikistonda esa boshlang‘ich ta’limda ona tili ustuvor o‘rin tutadi, chet tillari esa yuqori sinflardan boshlab faolroq tatbiq qilinadi.¹¹ Bu esa o‘quvchilarda ikkinchi tilni o‘rganishda ona tiliga tayanish ehtiyojini kuchaytiradi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, translanguaging jarayoni o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi. **Vygotskiy**ning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi ham bu jarayonda ona tilidan foydalanishning tabiiy zarurligini asoslab beradi. Shuningdek, **Cummins**ning CALP konsepsiyasiga ko‘ra, ona tilidagi bilimlar chet tilini o‘zlashtirishda asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Demak, translanguaging faqat metod emas, balki o‘quvchilarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi muhim mexanizm sifatida qaralishi lozim.

Yuqoridagi tahlillar natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

- O‘zbekiston va qo‘shni davlatlarda translanguaging yondashuvining qo‘llanish shakllari farq qiladi, biroq barcha tajribalar o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan.
- Qozog‘istonda translanguaging “uch tilli ta’lim” konsepsiyasi asosida kengroq qo‘llanilsa, O‘zbekistonda u milliy qadriyatlarni saqlagan holda bosqichma-bosqich tatbiq etilmoqda.
- Qirg‘iziston va Tojikiston tajribasi esa ko‘proq ona tiliga asoslangan bo‘lib, chet tilini o‘zlashtirishda til o‘tkazishning tabiiy ehtiyoji seziladi.

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *2020–2030 yillarda ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi*. – Toshkent, 2019.

⁹ Kazakhstan Ministry of Education. *Concept for the Development of Trilingual Education in the Republic of Kazakhstan*. – Astana, 2017.

¹⁰ Qirg‘iziston Respublikasi Ta’lim va fan vazirligi. *Boshlang‘ich ta’lim dasturi va ko‘p tillilik siyosati*. – Bishkek, 2018.

¹¹ Tojikiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Boshlang‘ich ta’lim kontsepsiyasi*. – Dushanbe, 2019.

• Nazariy jihatdan García va Wei, Vygotskiy hamda Cumminslarning qarashlari til o'tkazishning nafaqat lingvistik, balki kognitiv va psixologik ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, translanguaging yondashuvi boshlang'ich ta'limda ko'p tillilikni rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyani oshirish va xalqaro ta'lim standartlariga moslashishda muhim omil sifatida qaralishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, translanguaging yondashuvi bugungi globallashtirish va ko'p tillilik davrida boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim metodlardan biri hisoblanadi. U o'quvchilarning ona tiliga tayanib, yangi tilni samarali o'zlashtirishiga yordam beradi, shu bilan birga lingvistik, kognitiv va madaniy kompetensiyalarni shakllantirishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Xulosalar:

1. O'zbekistonda translanguaging yondashuvi milliy qadriyatlarni asrab-avaylagan holda joriy etilmoqda va bu jarayon davlat tilining ustuvorligini saqlash bilan birga xorijiy tillarni o'zlashtirishni jadallashtirmoqda.
2. Qo'shni davlatlar tajribasi ko'rsatadiki, Qozog'iston "uch tilli ta'lim" konsepsiyasi orqali til o'tkazishni tizimli asosda joriy qilmoqda, Qirg'iziston va Tojikiston esa ko'proq ona tiliga tayangan holda chet tillarini bosqichma-bosqich o'rgatmoqda.
3. Nazariy adabiyotlarda García va Wei (2014), Vygotskiy (1978), Cummins (2001) kabi olimlarning qarashlari til o'tkazishning lingvistik, kognitiv va psixologik afzalliklarini ilmiy asoslab beradi.
4. Translanguaging yondashuvi boshlang'ich ta'limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, ta'lim samaradorligini oshirish va xalqaro ta'lim standartlariga moslashishda samarali mexanizm bo'lib xizmat qiladi.

Takliflar:

1. Boshlang'ich ta'lim dasturlariga translanguaging metodini tizimli ravishda kiritish, o'quvchilarning ona tilidan chet tiliga o'tishda "ko'prik" sifatida foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish lozim.
2. O'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonlarida translanguaging metodologiyasi bo'yicha maxsus kurs va seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiq.
3. Qo'shni davlatlar tajribasini chuqur o'rganib, O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan ko'p tillilik dasturlarini ishlab chiqish zarur.

4. Boshlang'ich ta'lim uchun darsliklar va o'quv qo'llanmalarni translanguaging yondashuvi asosida ishlab chiqish, bunda multimediya va raqamli resurslardan keng foydalanish kerak.

5. Translanguaging metodining o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasi, til kompetensiyasi va ijtimoiy muloqot ko'nikmalariga ta'sirini o'rganishga qaratilgan amaliy tadqiqotlarni ko'paytirish lozim.

6. Qishloq va shahar maktablari o'rtasida translanguaging metodini qo'llash imkoniyatlarini taqqoslash hamda har bir hudud sharoitiga mos metodik tavsiyalar ishlab chiqish foydali bo'ladi.

Umuman olganda, translanguaging yondashuvini boshlang'ich ta'limda samarali qo'llash O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish va jamiyatda ko'p tillilik madaniyatini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. García O., Wei L. *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. – New York: Palgrave Macmillan, 2014. – 175 p.
2. Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Cummins J. Bilingual Children's Mother Tongue: Why Is It Important for Education? // *Sprogforum*. – 2001. – Vol. 7, № 19. – P. 15–20.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *2020–2030 yillarda ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi*. – Toshkent, 2019.
5. Nazarov, Q. (2020). *Ko'p tillilik sharoitida ta'lim samaradorligini oshirish masalalari*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
6. Bekmurodova, M. (2021). Boshlang'ich ta'limda xorijiy tillarni o'qitishda innovatsion metodlar. // *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali*. – № 2. – B. 44–52.
7. Kazakhstan Ministry of Education. *Concept for the Development of Trilingual Education in the Republic of Kazakhstan*. – Astana, 2017.
8. Qirg'iziston Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi. *Boshlang'ich ta'lim dasturi va ko'p tillilik siyosati*. – Bishkek, 2018.
9. Tojikiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Boshlang'ich ta'lim kontsepsiyasi*. – Dushanbe, 2019.
10. UNESCO. *Education in a Multilingual World*. – Paris: UNESCO Publishing, 2003. – 37 p.